

PABLO GARCÍA BORJA - ELENA REVERT FRANCÉS

## Nous materials procedents de la Cova Santa de la Font de la Figuera

### INTRODUCCIÓ

Continuant amb la sèrie d'estudis que estem realitzant sobre la prehistòria recent en la comarca de la Costera (Pérez i Borredà, 1998; García Borja i Molina, 2002; Molina i McClure, 2003; Rodríguez, 2003; García Borja, 2004), per tal d'aclarir la seua seqüència arqueològica, a continuació anem a presentar una petita col·lecció de materials ceràmics recollits a la dècada dels setanta en la Cova Santa de la Font de la Figuera per alguns dels seus veïns durant les nombroses visites que es realitzaren a la cova. Aquestos materials estan emmagatzemats en l'ajuntament de dita població.

### LA COVA SANTA DE LA FONT DE LA FIGUERA

La Cova Santa està situada a la fi d'una llarga vall d'orientació bètica (SW-NE), que és el resultat d'una falla de separació entre el Sistema Ibèric situat en la Serra d'Enguera i les serres bètiques del S (Serra Grossa). Aquest ampli territori, que coincideix bàsicament amb la comarca de la Costera, queda tancat al NE pel massís del Mondúver i al SE pel tossal del Caporutxo (Piqueras, 1996).

La comarca també és coneguda amb el nom de Vall de Montesa o Vall del Cànyoles. Té uns 50 Km de llargària per uns 4 d'amplària. El riu Cànyoles representa l'eix central del territori, creuant-lo en direcció SW-NE fins que desemboca al riu Albaida. La Font de la Figuera està situada en el límit de la comarca i també de la província de València (fig. 1). Limita al N amb Enguera, a l'E amb Moixent i Fontanars, al S amb Villena i al W amb la província d'Albacete. El seu relleu és escarpat, destacant llocs d'important altura com el Caporutxo (978 m.s.m.). La Cova Santa està situada en el vessant NW d'aquesta muntanya 820 m per sobre del nivell del mar. L'accés és relativament costós, amb desnivells importants propers al 40% a partir del camí del Rossí, tram que inevitablement hem de fer caminant. És una Cavitat de grans dimensions i intrincades galeries que s'obri en una cres-

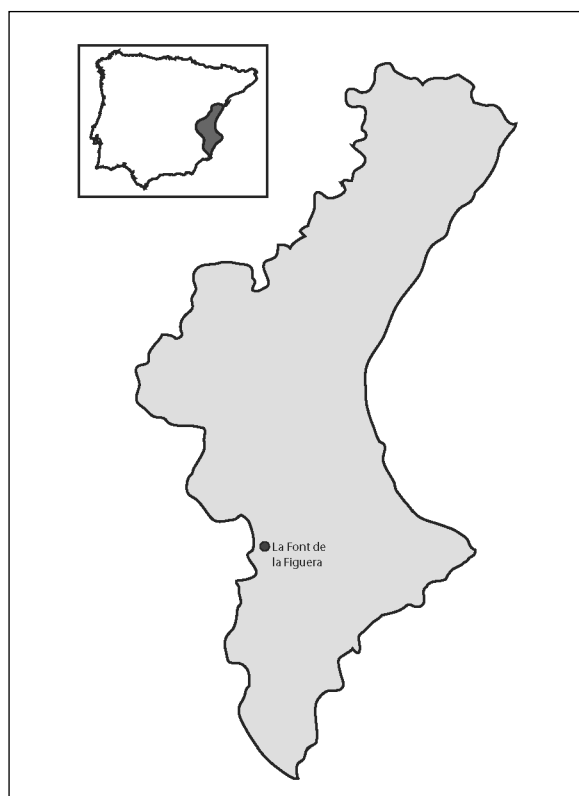


Fig. 1. Ubicació geogràfica de la localitat.

ta rocosa en el vessant (Aparicio i San Valero, 1977). Les seues coordenades U.T.M. són 30SXH822971.

Pel que fa a les comunicacions, la cova està situada al final d'un corredor que comunica al SW amb la meseta manxega i al NE amb les marjals costaneres, encara que amb algunes dificultats orogràfiques. La zona septentrional presenta petits eixos que proporcionen un possible pas cap a l'interior mentre que en direcció W comunica a la vall d'Albaida, drenada pel Clariano (Aura *et al.*, 1993: 98). Per

tant, ens trobem davant d'una via de comunicació ideal cap a Andalusia i la meseta, com ho demostra el pas de la Via Augusta per la vall (Arasa i Roselló, 1995).

La primera notícia que tenim del jaciment ens la proporciona Ros Biosca (1921), que destaca la gran quantitat de restes humanes que aparegueren a la cova, associant-les amb el proper jaciment ibèric de Santo Domingo.

Encara que la cova ha sigut visitada en més ocasions (de fet es tradició al poble que el jovent puge allí a la pasqua) no va ser fins la realització d'una sèrie de prospeccions motivades per Donat Zopo del grup espeleològic "Vilanova i Piera", al 1972 quan es donà notícia del jaciment prehistòric de la Cova Santa. En dites prospeccions es va recollir ceràmica cardial, altra possiblement campaniforme i abundant llisa feta a mà, amb formes que es van relacionar amb les de l'Edat del Bronze (Fletcher, 1974: 97).

Poc després, Agustí Ribera, col·laborador del Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València i bon coneixedor de la zona, com demostrà al publicar una notícia referent a la riquesa arqueològica del terme (Ribera, 1996), va recollir uns fragments ceràmics fets a mà i amb decoració classificada com campaniforme (Bernabeu, 1984).

L'interès que va despertar el material que anava apareixent a la cova, va motivar altres visites en les que es recuperà més material arqueològic com fragments de ceràmica amb decoracions cardial i campaniforme, aixades, ganivets, puntes de fletxa, trapezis, punxons i cisells d'os. També es recuperaren dos destrals de coure amb filó lleugerament corbat (Aparicio i San Valero, 1977: 61), de les que Simón (1998: 127) analitzà almenys una, així com també alguns fragments informes de metall.

Totes estes troballes provocaren que el 1977 s'iniciaren sis campanyes d'excavació sota la direcció de J. Aparicio Pérez i V. Martínez Perona (Aparicio *et al.* 1979), que es prolongaren fins el 1983 i donaren com a resultat una ampla seqüència arqueològica que va des del Paleolític Superior final fins l'època contemporània, encara que pareix ser que és durant el Neolític Final amb ceràmiques campaniformes quan la cova és ocupada amb més intensitat. Cal recordar que el arqueòlegs que realitzaren l'excavació recalquen en diverses ocasions l'alt grau d'alteració sedimentològica de la cova, apareixent la majoria del material arqueològic en terres remogudes amb poca fiabilitat estratigràfica.

## EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC

Com ja hem avançat, el material arqueològic de la Cova Santa que presentem en aquesta breu notícia, està dipositat en l'ajuntament des d'antic, molt possiblement des del 1971. En total, és una quantitat escassa si ho comparem amb el que es va recollir en les excavacions. Destaca la ceràmica, que és el material més nombrós i el que hem analitzat. Entre la resta del material no ceràmic vàrem comptabilitzar 14 fragments d'os (dos cremats), dos possibles percussors de pedra, tres fragments de molí barquiforme i una mà de molí.

Per a l'anàlisi del material ceràmic hem utilitzat la metodologia establerta per Bernabeu (1989) en la que l'estudi es divideix en dos fases: l'estudi dels fragments i l'estudi dels vasos. L'estudi dels fragments consisteix en realitzar un inventari de tots ells amb independència de la seua grandària i forma. La segona fase proporciona el número mínim de vasos ceràmics diferenciats. Considerem com a vas diferenciats al fragment o grup de fragments que per la seua forma, tecnologia, decoració o altra característica qualsevol, pugui arribar a ser considerat com únic respecte de la resta.

En l'estudi dels fragments s'han analitzat un total de 161 fragments ceràmics fets a mà i dos a torn, dels quals 27 han proporcionat informació referent a la forma, llavi, base, ansa o decoració. Els fragments a torn no ens han proporcionat cap tipus d'informació tipològica.

Dels 23 llavis localitzats, 18 són arrodonits i 5 plans, no documentant-se cap altre tipus. De les 23 vores analitzades, 13 són no diferenciades, una recta/reentrant i 9 són vores exvasades. Pel que fa a les bases, n'hem pogut diferenciar quatre: tres convexes i una plana. Els elements de premsió són escassos, documentant-se un fragment amb mugró i un altre amb inici d'ansa que molt possiblement siga altre mugró.

Les decoracions són escasses, documentant-se dos fragments pertanyents al mateix vas amb decoració impresa al llavi (fig. 3, 8), un altre fragment amb decoració al llavi que podria haver-se fet mitjançant la incisió o la impressió d'un punxó col·locat de forma obliqua (fig. 4, 17), un fragment pentinat i un fragment incís (fig. 3, 9).

En l'estudi dels vasos hem diferenciat un número mínim de 21 dels que les seues variables queden reflectides a la taula 1 de la següent forma:

- Vas (número de vas).
- Ll. (llavi) del que sols es documenten les variables 1. arrodonit i 2. pla.
- Vo. (vora) de la que es documenten les variables 0. no diferenciada, 1. recta/reentrant i 2. exvasada.
- B. (base) sols es documenta en l'estudi dels vasos la variable 1. convexa.
- An. (Ansa) de la que es documenten els tipus 3. mugró i 17. arranc d'ansa.
- Tr. (tractament extern de la superfície) amb les variables 0. erosionada, 1. allisada, 2. espatulada i 3. brunyida.
- De. (decoració) documentant-se les variables 5. incisió i 7. pentinat i 10. impressions al llavi.
- Els camps Cl. (classe) Gr. (grup) Tip. (tipus) i Sub. (subtipus) segueixen la codificació tipològica establerta per Bernabeu (1989). El mateix ocorre amb tots els índex de la taula, que serveixen per definir el vas tipològicament i que són DB (diàmetre de boca); DM (diàmetre màxim); H (altura); HC (altura del coll); DC (diàmetre del coll); HPT (altura del punt tangencial); DPT (diàmetre del punt tangencial); Àre. (àrea); IA (índex d'altura); IP (índex de profunditat); IHC (índex d'elevació del coll); IDC (índex d'estretament); IHPT (índex d'elevació del punt tangencial) i IDCP (índex d'eixamplament).

- Els camps referents al tipus de desengreixant els dividim en: Ord. (ordenació) Perc. (percentatge) i Coc. (coccio), basats els dos primers en la fórmula proposada per Mathew, Woods i Oliver (1991) i reproduïda a l'obra d'Orton, Tyers i Vince (1997: 267).
- El camp Gr. (grosor) fa referència al gruix de les parets del vas i contempla les variants 1. grosor inferior o igual a 0,6 cm., 2. grosor entre 0,6 i 0,9 i 3. grosor superior a 0,9.

De l'estudi dels vasos, destaca la major presència de vasos de la classe C amb 8 individus, un més que els enquadrats en la classe B que són 7. Entre aquests vasos de classe C destaquen els pertanyents al grup 12, o recipients amb coll, amb sis exemplars, dels que sols un pareix ser de considerable grandària i vora exvasada (fig. 3, 8), mentre que els altres tres son cànters (fig. 2, 3; fig. 4, 4; el vas 19 no té dibuix), tot i que el número 3 podríem classificar-lo també com un recipient amb perfil en S. Els altres dos vasos pertanyents a esta classe no han pogut ser enquadrats més enllà del grup (fig. 4, 17 i 11), els altres dos recipients d'aquesta classe pertanyen al grup 13 que es correspon amb les olles (fig. 2, 18; fig. 4, 12).

Dels vasos pertanyents a la classe B, excepte un que és del grup cinquè o recipients de perfil en S (fig. 2, 6), tots són de perfil senzill, quatre hemisfèrics (fig. 2, 2; fig. 3, 13 i 16; fig. 4, 21) i dos globulars (fig. 3, 5 i fig. 4, 7).

Els tres vasos de classe A pertanyen al grup II o de perfil senzill (fig. 2, 15 i 20; fig. 3, 14). Finalment, hem documentat un microvas (grup 18) i dos recipients de classe F o indeterminada que coincideixen amb els dos fragments decorats.

Com podem veure, les formes ceràmiques estudiades destaquen per la sua heterogeneïtat. Per classes, la C és la que més individus té. Açò podria ser significatiu si es prenguera la mostra analitzada com un conjunt unitari, doncs aquesta classe és la que predomina al Neolític Antic (moment al que pel baix percentatge de fragments decorats no situaríem el conjunt) i durant l'Horitzó Campaniforme de Transició a l'Edat del Bronze (HCT).

La possibilitat de que el conjunt, o part d'ell, pertanyi a l'HCT és elevat, doncs al jaciment han aparegut nombroses ceràmiques que els excavadors han relacionat amb aquest horitzó (Aparicio *et al.*, 1983: 248). A més, l'elevada presència de vasos de classe C, alguns amb vora exvasada, i el baix percentatge de vasos de classe A, amb la inexistència de plats i fonts amb llavi engrossit, recolzen aquesta possibilitat. La recent revisió de materials ceràmics realitzada en contextos funeraris campaniformes (Soler, 2002) tampoc descarta aquesta possibilitat ja que es detecta un percentatge elevat de ceràmiques de classe C i B, alguns d'ells amb perfil compost.

Per altra banda, cal tindre en compte que la presència significativa de vasos de classe B podria apropar-nos a moments del Bronze Antic o Ple. En jaciments com la L'Loma de Betxi (De Pedro, 1998), que han sigut estudiats amb una metodologia pareguda a la que utilitzem però amb una mostra ceràmica molt més ampla, la classe B adquireix percentatges més elevats que la resta. Encara que en la petita mostra que estem analitzant és la classe C la més nombrosa, les característiques morfològiques del conjunt ens obliguen a contemplar aquesta possibilitat, doncs la totalitat de les formes podrien també ser adscrites a moments cronològics corresponents a l'Edat del Bronze.

Vas	Ll.	Vo.	B.	An.	Tr.	De.	Cl.	Gr.	Tip.	Sub.	DB	DM	H	HC	DC	HPT	DPT	Àre.	IA	IP	IHC	IDC	IHPT	IDCP	Tipus	Ord.	Porc.	Coc.	GR.	
1	1	0	1	3	3		D	18			9	11	9,8	0	0	3,65	11	108	0,8	0,9	0	0	0,37	0	inorgà.	2	Abund	Red.	3	
2	1	0			0		B	5	I		16	16	9,8	0	0	0	0	157	1	0,6	0	0	0	0	Mixt	2	Poc	Mixta	2	
3	1	2			2		C	12	I	b	22	23	19	8,4	20	8,49	22,9	440	0,9	0,8	0,44	0,91	0,44	1,162	inorgà.	2	Mitjà	Red.	2	
4	1	2			0		C	12	I	b	20	0	0	2,8	21	0	0	0	0	0	0	1,05	0	0	Mixt	1	Poc	Oxid.	2	
5	1	0			0		B	5	II		21	28	20	0	0	9,59	27,9	547	0,8	0,7	0	0	0	0,49	0	inorgà.	2	Mitjà	Red.	3
6	1	2			0		B	7			25	25	16	2,7	23	6,5	24	388	1	0,6	0,17	0,92	0,42	1,043	inorgà.	2	Mitjà	Oxid.	2	
7	1	0			0		B	5	II		36	38	24	0	0	6,8	38	927	0,9	0,6	0	0	0	0,28	0	inorgà.	2	Abund	Red.	2
8	2	2			1	10	C	12	II	a	17	31	31	3,7	16	17,2	30,5	946	0,6	1	0,12	0,93	0,56	1,93	inorgà.	3	Poc	Mixta	2	
9					3	5	F				0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	inorgà.	2	Mitjà	Red.	2	
10					0	7	F				0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	inorgà.	1	Mitjà	Red.	3	
11	1	2			0		C	12			11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	inorgà.	2	Poc	Oxid.	3	
12	1	1			3		C	13	III		20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Mixt	2	Mitjà	Mixta	2	
13	1	0			0		B	5	I		24	24	14	0	0	0	0	328	1	0,6	0	0	0	0	inorgà.	3	Poc	Mixta	2	
14	2	0			1		A	2			30	30	10	0	0	0	0	309	1	0,3	0	0	0	0	inorgà.	3	Poc	Red.	2	
15	1	0			0		A	2			16	16	6,9	0	0	0	0	110	1	0,4	0	0	0	0	inorgà.	2	Mitjà	Mixta	2	
16	1	0			17	1	B	5	I		50	50	27	0	0	0	0	1355	1	0,5	0	0	0	0	inorgà.	3	Abund	Red.	2	
17	1	2			2	10	C	12			30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Mixt	1	Poc	Mixta	2	
18	1	1			1		C	13	III	a	20	23	22	4,1	21	11,5	23	504	0,9	1	0,19	1,05	0,53	1,1	inorgà.	2	Mitjà	Oxid.	3	
19	2	2			1		C	12	I	b	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	inorgà.	1	Mitjà	Red.	2	
20	1	0			1		A	2			23	23	9,6	0	0	0	0	220	1	0,4	0	0	0	0	inorgà.	1	Poc	Oxid.	1	
21	2	0			0		B	5	I		27	27	13	0	0	0	0	359	1	0,5	0	0	0	0	inorgà.	3	Abund	Red.	3	

Taula 1. Variables morfo-tipològiques dels vasos diferenciats.

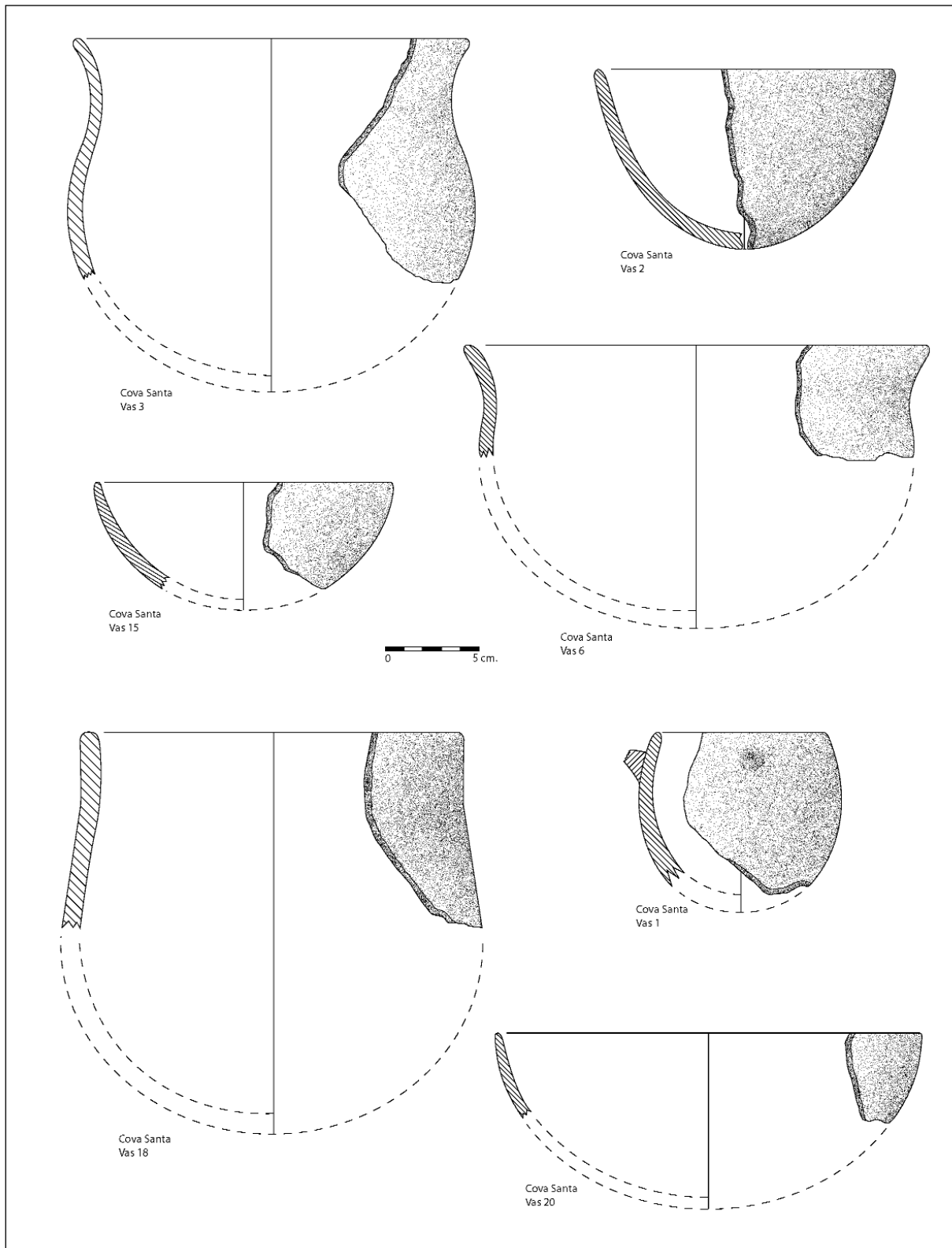


Fig. 2. Vasos ceràmics de la Cova Santa.

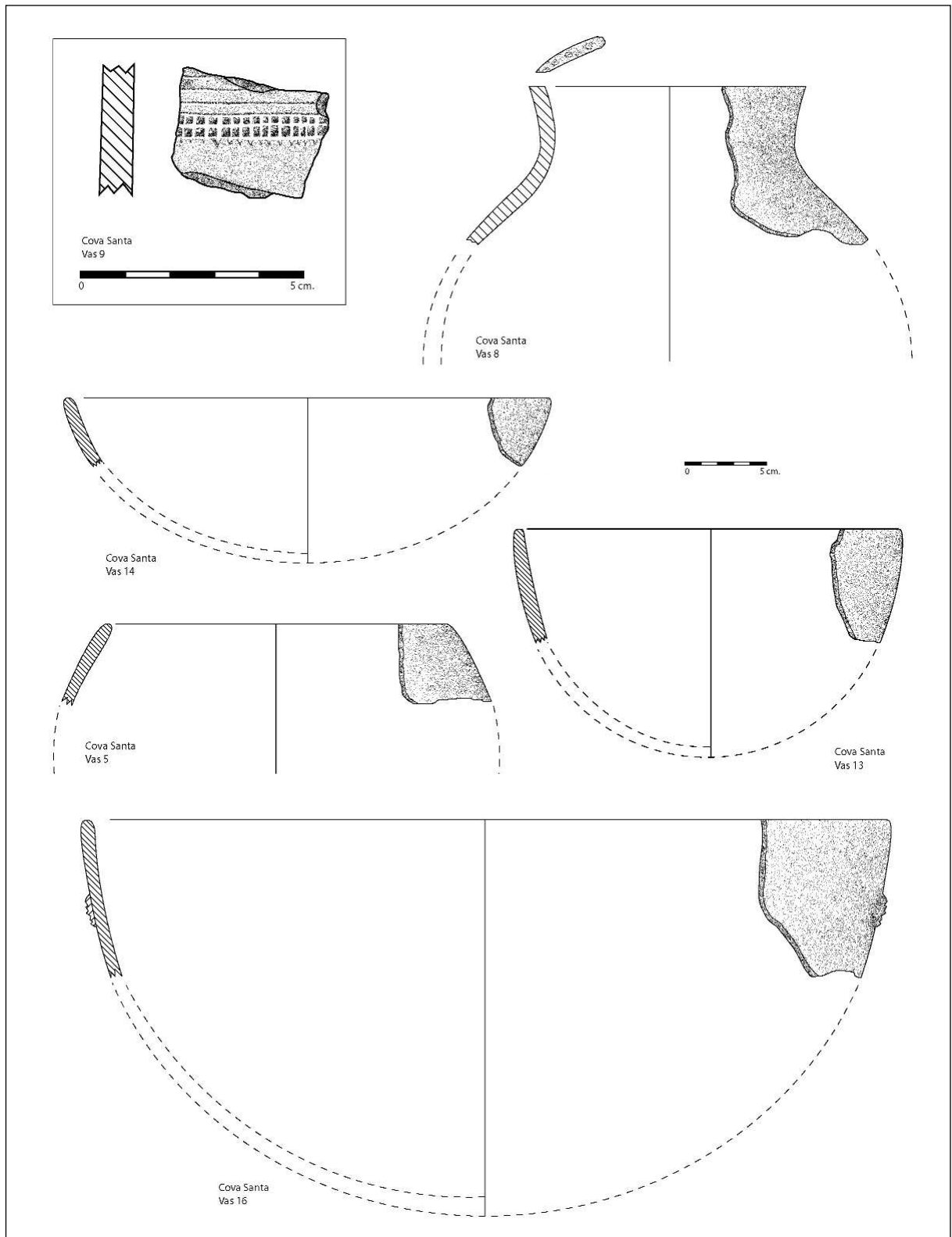


Fig. 3. Vasos ceràmics de la Cova Santa.

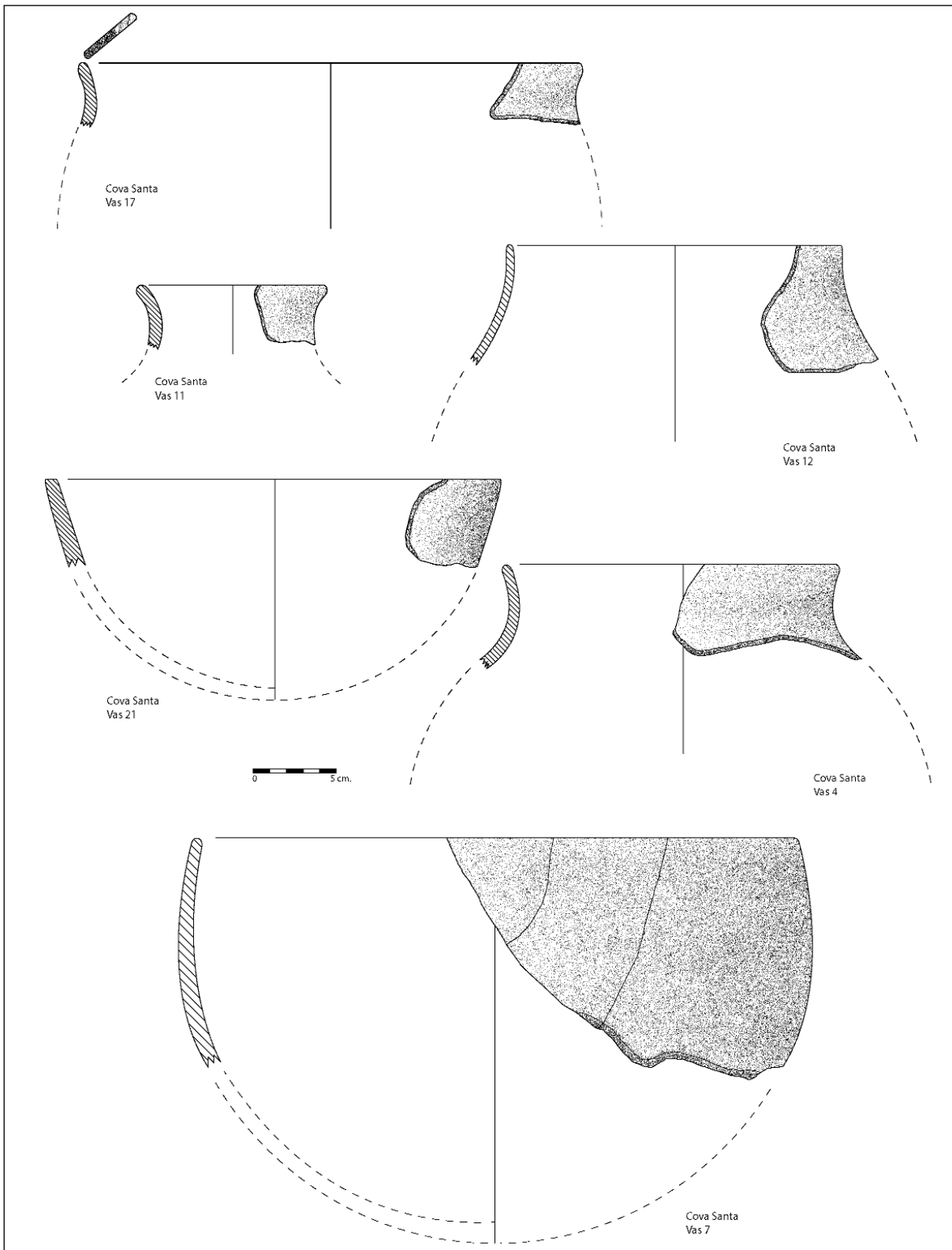


Fig. 4. Vasos ceràmics de la Cova Santa.

Altra característica important del conjunt és que no hem documentat cap fragment carenat. A l'Edat del Bronze és característica la presència d'aquest tipus de formes dels seus inicis, encara que les primeres carenes les trobem en nivells pertanyents al Neolític. Cal recordar que a l'HCT els seus percentatges són insignificants (Bernabeu i Guitart, 1993). Per tant pareix que és la primera opció cronològica esmentada la més probable.

## CONCLUSIONS

Les consideracions finals que es poden fer d'una col·lecció ceràmica com aquesta són poc significatives. La Cova Santa és un jaciment que, com ja hem vist, té una ampla estratigrafia. Les formes ceràmiques analitzades no ens proporcionen un conjunt fàcilment datable. A més, hem d'afegir que és possible que al ser recollida als nivells superficials, el conjunt pugui respondre a una barreja de fragments de diferent cronologia.

De les formes ceràmiques, cal remarcar que una visió de conjunt d'aquestes ens apropa a moments cronològics corresponents amb l'Horitzó Campaniforme de Transició a l'Edat del Bronze, encara que no descartem la possibilitat de que alguns vasos, fins i tot un nombre important d'ells, han pogut ser fets durant l'Edat del Bronze.

Les ceràmiques decorades no descarten aquesta primera possibilitat esmentada, doncs les ceràmiques pentinades (vas 10) tenen una llarga perduració a la seqüència de la prehistòria recent valenciana, documentant-se en poblats pertanyents als últims moments del Neolític com Arenal de la Costa (Bernabeu i Guitart, 1993). Altre dels vasos decorats (vas 9), esta vegada amb incisions, podríem enquadrar-lo dins de les decoracions campaniformes, prou abundants a la cova. La decoració del fragment que ara analitzem seria semblant a les aparegudes en els vasos de la Cova dels Gats (Bernabeu, 1984: 129). Finalment l'existència de dos llavis decorats tampoc resulten definitòries, doncs aquest tipus de decoració apareix durant tota la seqüència de la prehistòria recent de la regió.

L'altra possibilitat a tenir en compte, és que el vas 9, brunyit i decorat amb incisions, pertany a moments avançats de l'Edat del Bronze. L'existència prop de la Cova Santa d'un número considerable de jaciments de similar cronologia (Ribera, 1996) i diferent ubicació i grandària (García Borja, 2004), podrien donar suport a aquesta hipòtesi. Molt prop, al barranc del Fossino, es va trobar un motlle de punta de llança que es relaciona amb una ocupació del Bronze Final al poblat situat junt al barranc (Simón, 1996 i 1998). Al final de la vall, al castell de Xàtiva també es tenen notícies de l'aparició d'un conjunt ceràmic pertanyent al Bronze Final o Ferro Antic (Cerdà, 1989). En aquest sentit existeixen nous estudis de material ceràmic decorat amb incisions i classificat en un primer moment com campaniforme, que en realitat pertany a altres moments més avançats de la seqüència, concretament al Bronze Final (Mata *et al.*, 1994/96; Llorio, 1996).

En tot cas, si atenem els antecedents de la història de la investigació de la cova i la relacionem amb el material analitzat, el més raonable seria enquadrar tot el conjunt dins de l'Horitzó Campaniforme de Transició a l'Edat del Bronze, encara que sense descartar la possibilitat que algun vas pugui ser de moments anteriors i posteriors.

## AGRAIMENTS

A l'ajuntament de la Font de la Figuera i tot el seu consistori, la nostra gratitud per les facilitats que ens han proporcionat a l'hora d'estudiar el material emmagatzemat a les seues instal·lacions.

PABLO GARCÍA BORJA  
 Departament de Prehistòria i Arqueologia  
 de la Universitat de València.  
 Paucanals@hotmail.com  
 Tlf. 686321760.

ELENA REVERT FRANCES  
 Travesia Raquel Payà N. 4 C.P. 46630  
 La Font de la Figuera (València)  
 flautisaurius7@hotmail.com  
 Tlf. 607379908

## BIBLIOGRAFIA

- APARICIO PÉREZ, J.; SAN VALERO, J. (1977): Nuevas excavaciones y prospecciones arqueológicas en Valencia, *Serie Arqueológica* 5.
- APARICIO PÉREZ, J.; SAN VALERO, J.; MARTÍNEZ PERONA, J.V. (1979): Actividades Arqueológicas durante el bienio 1977-1978, *VARIA I. Serie Arqueológica* 6, 222-227.
- APARICIO PÉREZ, J.; SAN VALERO, J.; MARTÍNEZ PERONA, J.V. (1983): Actividades arqueológicas desde 1979 a 1982 del Departamento de Historia Antigua, *Varia II. Serie Arqueológica* 9, 199-495.
- APARICIO PÉREZ, J.; SAN VALERO, J.; MARTÍNEZ PERONA, J.V. (1984): Actividades arqueológicas durante 1983 del Departamento de Historia Antigua, *Varia III. Serie Arqueológica* 10, 293-402.
- ARASA I GIL, F.; ROSSELLÓ I VERGER, V.M. (1995): *Les vies romanes del territori valencià*. València.
- AURA, J.E.; FERNÁNDEZ PERIS, J.F.; FUMANAL, M.P. (1993): Medio físico y corredores naturales: notas sobre el poblamiento paleolítico del País Valenciano. *Recerques del Museu d'Alcoi* 2, 89-108.
- BERNABEU AUBÁN, J. (1984): *El Vaso Campaniforme en el País Valenciano*, TT. VV. del S.I.P. 80. València.
- BERNABEU AUBÁN, J. (1989): *La tradición cultural de las cerámicas impresas en la zona oriental de la península Ibérica*, TT. VV. del S.I.P. 86. València.
- BERNABEU AUBÁN, J.; GUITART PERARNAU, I. (1993): La industria cerámica, *SAGVUNTUM (P.L.A.V.)* 26, 47-66.
- BERNABEU AUBÁN, J.; OROZCO KÖHLER, T. (1994): La cerámica, *Recerques del Museu d'Alcoi* 3, 28-41.

- CERDÀ PÉREZ, J.M. (1989): La Solana del Castell de Xàtiva, *Papers de la Costera* 6, 37-47.
- DE PEDRO MICHÓ, M.J. (1998): *La L'oma de Betxí (Paterna, Valencia). Un poblado de la Edad del Bronce*, TT. VV. del S.I.P. 94. València.
- FLETCHER VALLS, D. (1974): *La labor del Servicio de Investigación Prehistórica y su museo en el pasado año 1972*. València.
- GARCÍA BORJA, P.; MOLINA BALAGUER, LL. (e.p.): El Neolític en la Costera. Estat de la qüestió, *I Congrés d'Història de la Costera*. Xàtiva.
- GARCÍA BORJA, P. (2004): Avanc sobre el poblament de la Vall del Cànyoles durant l'Edat del Bronce, *La Edad del Bronce en tierras Valencianas y zonas limítrofes* (L. Hernández i M. Hernández, eds.), Villena, 203-212.
- LORRIO, A.J. (1996): Materiales cerámicos de la cova Bolomini (Alfara, Alicante) en el museo Camilo Vilsedo de Alcoi, *Recerques del Museu d'Alcoi* 5, 191-198.
- MATA PARREÑO, C.; MARTÍ BONAFÉ, M.A.; IBORRA ERES, M.P.; (1994/96): El País Valencià del Bronze Recent a l'Ibèric antic: el procés de formació de la societat urbana ibèrica, *Gala* 3-5, 183-217.
- MATHEW, A.J.; WOODS A.J.; OLIVER, C.; (1991): Spots before your eyes: new comparison charts for visual percentage estimation in archaeological material, *British Museum Occasional Paper* 81, 211-263. Londres.
- McCLURE, S.B.; MOLINA BALAGUER, LL. (2003): Places in context: Neolithic land use in the Canyoles Valley, Spain, *102 Annual Meeting of the American Anthropological Association*. Chicago.
- ORTON, C.; TYRES, P.; VINCE, A. (1997): *La cerámica en arqueología*, Barcelona, 1ª edición 1993.
- PEREZ BALLESTER, J.; BORREDA MEJIAS, R. (1998): El poblamiento ibérico del Valle del Cànyoles. Avance sobre un proyecto de evolución del paisaje en la comarca de la Costera (Valencia), *SAGVNTVM (P.L.A.V.)* 31, 133-152.
- PIQUERAS HABA, J. (1996): Xàtiva, la Costera i la Vall de Montesa, *Geografia de les comarques valencianes*, Vol. 5, 71-164. València.
- RIBERA, A. (1996): Arqueologia de La Font de la Figuera, *Recerques del Museu d'Alcoi* 5, 177-182.
- RODRÍGUEZ TRAVER, J.A. (2003): La cerámica ibérica antigua del valle del río Cànyoles (La Costera, Valencia), *SAGVNTVM (P.L.A.V.)* 35, 87-112.
- ROS BIOSCA, J.M., (1921): *Historia de Fuente la Higuera*, Centro de Cultura Valenciana, València.
- SIMÓN GARCÍA, J.L. (1996): Metalurgia del Bronce Final en la Costera-Vall d'Albaida: el molde de punta de lanza de el Fossino, *ALMAIG* XII, 90-96.
- SIMÓN GARCÍA, J.L. (1998): *La metalurgia prehistórica valenciana*, TT.VV. del S.I.P. 93. València.
- SOLER DÍAZ, J. (2002): *Cuevas de inhumación múltiple en la comunidad Valenciana*. Madrid-Alicante.